

Joost ter Pelkwijk en Rein de Wit sjouwend met gejut materiaal voor een schuilhut. Natuurreservaat 'De Beer', 12 of 13 maart 1932. Foto: Frans Kooijmans.

meer door de biografische schets geschreven door Niko Tinbergen in 'Deze mooie wereld', maar ook door de uitvoerige aantekeningen die de veelzijdige natuuronderzoeker zelf regelmatig bijhield. Behalve vele natuurdagboeken maakte Joost een 'verkort dagboek' en hij maakte daarvan zelfs als geheugensteun een piepkleine samenvatting. In zijn vele publicaties (ruim honderd tussen 1932 en 1941) in natuurtijdschriften, zoals 'Amoeba' en 'De Levende Natuur', liet hij anderen meegenieten van zijn ontdekkingen.

Joost kwam uit een welgestelde Haagse familie. Zijn vader was daar, na een militaire loopbaan, gemeentesecretaris geworden. Later werd hij burgemeester van Utrecht (1934-'48).

Tegelijk met de bijna even oude Luuk Tinbergen – een broer van Niko – werd Joost in 1929 lid van de NJN en zwierf hij over strand en duinen bij Den Haag. Hij had ook veel contact met de wat oudere Jan P. Strijbos en Kees Hana.

Joost werd door velen bewonderd om zijn grote natuurkennis en zijn vermogen met humor te vertellen en zo velen enthousiast te maken. Zijn vrijgevochten gedrag botste met het deftige milieu van zijn ouders. De kapper wilde zelfs zijn haar niet knippen, omdat er altijd zand in zat! Ook op school kon niet iedere leraar deze levendige jongen aan, die liever met zijn vrienden op het vogeleiland De Beer rondstruinde. Joost praatte makkelijk met vissers, (keuter)boeren, vinkers en jagers. Deze mensen konden hem veel over natuur en landschap vertellen. Kennis die niet in de boeken stond.

In 1933 maakte hij met 'Kooy' (de fotograaf

Frans Kooijmans) een legendarische tocht naar Groenland. Ze fietsten door Duitsland, dat toen al in de ban was van Hitler, naar Kopenhagen. Via IJsland voeren ze met de 'Gertrud Rask' naar Oost-Groenland om Niko Tinbergen en zijn vrouw Lies op te halen. Het echtpaar had daar een jaar lang vogelonderzoek gedaan. Behalve de ervaring van een immens geluksgevoel inspireerde deze reis Joost tot plannen voor zijn studie biologie en een latere loopbaan als veldbioloog.

Het studeren in Leiden (1933-'39) ging niet geruisloos. Op de verplichte practica maakte Joost prachtige tekeningen. Veel colleges miste hij echter door reizen met de fiets en per trein door heel Nederland en naar Engeland, Mallorca, Zwitserland, Italië en de Balkan. Zelfstandig las hij veel studieboeken. In Den Helder deed hij in 1935 onderzoek op het Zoölogisch Station (thans Koninklijk NIOZ te Texel) en in 1936 verrichtte hij een studie naar de glasaal met een advies over het binnenschutten daarvan naar de afgesloten Zuiderzee. Gelukkig had Joost enkele betrokken hoogleraren die hem begrepen en hem de vrijheid gaven. Als bioloog had hij een synthetische visie en hij was zeer geïnteresseerd in de toen nieuwe richting van de ecologie. Zijn tekeningen hadden altijd een praktisch doel als illustratie, zowel bij zijn eigen artikelen als bij die van anderen. Hij illustreerde bijvoorbeeld de NJN-brochure 'Vogeltek en vinkenbaan' (1938). Hij had contact met de graficus Dirk van Gelder om zijn tekentalent verder te ontwikkelen. Joost was vrijgezel ('he lived for natural history') en had een goede band met zijn oudere zuster Lies ter Pelkwijk (1911-2003).

Vorbereiding Surinamereis in Leiden

Joost was vóór alles ornitholoog, maar had ook een levendige belangstelling voor al het andere in de natuur. Meer speciaal voor vissen, schelpen, zeehonden en diergedrag. Hij had daardoor een neiging tot afdwalen en hij verdiepte zich in alles wat zijn interesse wakte. Hierdoor schoof hij zijn kandidaatsexamen steeds verder op.

Tot zijn geluk heeft één van zijn hoogleraren, prof. dr. H. Boschma, tevens directeur van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie (thans Naturalis Biodiversity Center) in Leiden, hem onder zijn hoede genomen. Boschma was tijdens het practicum zoölogie onder de indruk gekomen van de buitengewone intelligentie en begaafdheden van Joost. Onder zijn leiding lukte het Joost om op 8 juli 1938 het kandidaatsexamen te behalen. In de zomer van 1938 heeft hij met Boschma plannen gemaakt voor zijn doctoraal-examen en een promotieonderzoek. Voor zijn proefschrift zou hij een verzamelreis van een jaar maken naar Suriname in opdracht van het Leids museum gericht op vogels en reptielen. Het is mogelijk, dat Joost op het idee van Suriname is gebracht door het hoofd van de afdeling vogels en zoogdieren van het museum, dr. G.C.A. Junge, met wie hij op vriendschappelijke voet stond. De collectie vogels van Suriname in het museum was zeer onvolledig, vooral vogels uit het binnenland waren nooit op grote schaal verzameld.

Het museum zou de uitrusting van zijn verzamelreis betalen. Voor een studiereis langs musea en instituten in de Verenigde Staten werd een subsidie aangevraagd bij het fonds van mr. H. Vollenhoven. Zijn vader zou zijn levensonderhoud betalen. Na zijn terugkeer in Nederland zou hij een betaald assistentschap bij Boschma krijgen en bij hem promoveren op het verzamelde materiaal. Ter voorbereiding werkte hij als onbezoldigd assistent twee maanden in het museum bij Junge, waarin hij de systematiek van de vogels van Suriname bestudeerde en onbewerkte collectieonderdelen op naam bracht. Ook op de afdeling reptielen determineerde hij onbewerkte collectieonderdelen uit Suriname onder leiding van het afdelingshoofd dr. L.D. Brongersma. De beste bron voor de vogels van Suriname was toen het reeds genoemde tweedelige werk van de gebroeders Penard. Het werk van de Penards was echter nauwelijks geïllustreerd, zodat Joost zelf afbeeldingen van de vogels heeft ingetekend om een

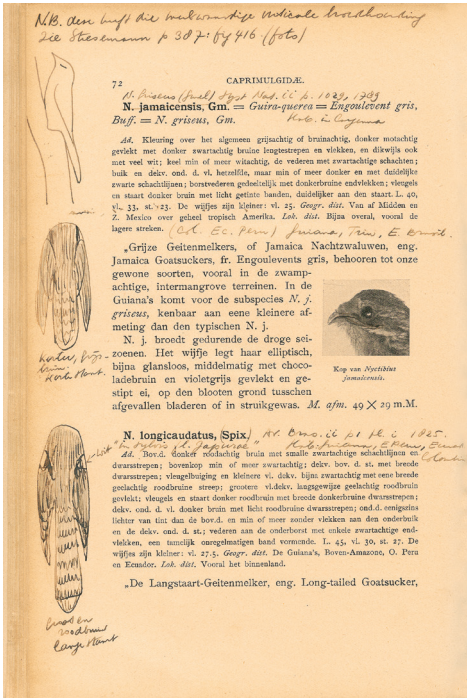
Joost ter Pelkwijk met verrekijker. Deze foto is waarschijnlijk gemaakt door Margaret Nice in haar tuin in Chicago, tweede halfjaar 1940.

soort vogelgids te hebben. Hiervoor had het museum in Leiden onder andere de vogelcollectie beschikbaar van de bioloog drs. W.C. van Heurn uit 1911 (475 exemplaren), die uit balgen (huiden) bestond. Voor de 103 vogels die hij in de kantlijn van deel II (bosvogels) heeft getekend, kan hij echter maar van een beperkt aantal balgen in Leiden hebben gebruikgemaakt, omdat de collectie vogels uit het binnenland van Suriname zeer onvolledig was. Op 5 december 1939 deed hij doctoraal-examen en op 10 januari 1940 vertrok hij naar de Verenigde Staten.

Vorbereidingen in de Verenigde Staten

De vogelgids krijgt verder verder vorm tijdens het verblijf in de Verenigde Staten. Na aankomst in New York op 9 februari 1940 was zijn eerste doel het American Museum for Natural History (AMNH) in New York. Daar werd namelijk de collectie van circa 875 vogels bewaard, die de gebroeders Penard voor hun boeken hadden gebruikt. De van oorsprong Franse Huguenotenfamilie Penard was welgesteld. Al vanaf de zeventiende eeuw bezat de familie plantages in Suriname en dreef handel. Doordat de twee broers Penard al op jonge leeftijd werden getroffen door melaatsheid, moesten zij hun leven in afzondering doorbrengen in hun huis aan de Waterkant in Paramaribo en waren zij geheel op zelfstudie aangewezen. In 1896 begonnen zij een collectie vogels en eieren van Suriname te verzamelen. Daarvoor waren zij geheel afhankelijk van inheemse jagers en vissers. Tijdens hun werk kwamen zij in contact met andere ornithologen zoals dr. P.L. Sclater en A. Nehrkorn. In 1908 verscheen het eerste deel van 'De Vogels van Guyana'

Pentekeningen van Grize Reuzennachtzwaluw *Nyctibius griseus* ('*N. jamaicensis*') en Wigstaartreuzennachtzwaluw *N. aethereus* ('*N. longicaudatus*') door Joost ter Pelkwijk (Leiden, 1939?). In de kantlijn van zijn exemplaar van *De vogels van Guyana*, dl. II (p. 72, bladspiegel 24 x 15,8 cm).

en in 1910 het tweede deel, waarin bij elkaar circa duizend soorten werden behandeld.

Hoe verging het Joost in de Verenigde Staten?

Door toedoen van Niko Tinbergen werd hij opgenomen in een club van vakgenoten, vooral ornithologen van de nationale vereniging voor vogelbescherming (National Audubon Society). Dankzij de aanbevelingen van Boschma kreeg hij ook alle hulp van medewerkers van het AMNH. Hij werd alom

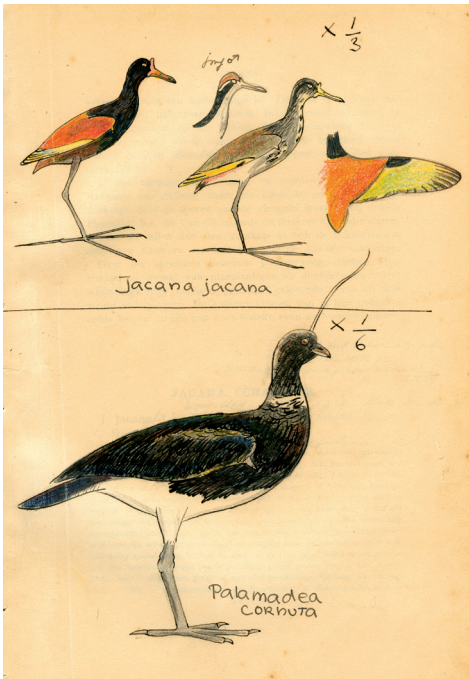
gewaardeerd vanwege zijn intelligentie en enthousiasme. Kort na zijn aankomst hield Joost al twee lezingen over de vogelvangst op vinkenbanen in Nederland. Hij leerde bekende ornithologen kennen als Joseph (Joe) J. Hickey van de National Audubon Society en Roger Tory Peterson van de Linnaean Society. Van Peterson leerde hij een snelle tekenmethode om vogels herkenbaar te karakteriseren.

In het AMNH heeft hij vermoedelijk voor een belangrijk deel naar opgezette vogels getekend, maar ook naar balgen en misschien zelfs naar boekillustraties. Er kan worden aangenomen, dat pas in New York door hem de 58 schetsboekbladen met ingekleurde vogeltekeningen aan deel I zijn toegevoegd en de dertien schetsboekbladen aan deel II. Hij heeft tussen 28 februari en 19 maart 1940 aan de illustraties en aanvullingen van zijn exemplaar van de Penards gewerkt, waaronder het toevoegen van literatuurverwijzingen, aanpassing van familie- en soortnamen en verspreidingsgebieden.

Ook heeft hij in die tijd zijn kennis van reptielen en amfibieën aangevuld. Tot half april heeft hij zich verdiept in anatomisch onderzoek van zoogdieren en vogels. Vanuit New York stond Joost in geregeld contact met zijn toekomstige begeleider in Suriname dr. G. Stahel, directeur van het Landbouwproefstation in Paramaribo, en diens medewerker, de entomoloog dr. D.C. Geijskes. Door Stahel werd hij aangespoord zich ook op vissen te richten, waarvoor hij prompt literatuur en materiaal doornam. Omstreeks 10 april zond hij zijn geweer, ammunitie, netten, vallen, chemicaliën, kleren en boeken alvast naar Paramaribo om zelf zo snel mogelijk te kunnen volgen als in Europa oorlog zou uitbreken. In maart 1940 had hij met hoogleraren van de Columbia University en de New York University de mogelijkheden besproken om

Een nieuwe vogelgids voor Suriname

In 2015 zal in de serie 'Fauna of Suriname', uitgegeven door de Koninklijke Brill in Leiden, een 'Field Guide to the Birds of Suriname' verschijnen. Deze vogelgids wordt geschreven onder redactie van Arie Spaans en zal worden voorzien van 106 door Ber van Perlo vervaardigde kleurenplaten. De nieuwe uitgave is een logisch vervolg op de 'Annotated Checklist of the Birds of Suriname', samengesteld door Otte Ottema, Jan Hein Ribot en Arie Spaans, die in 2009 door WWF-Guianas in Paramaribo is uitgegeven. In de nieuwe vogelgids zullen alle 758 soorten en ondersoorten die thans uit Suriname bekend zijn worden besproken en afgebeeld. De vogelgids zal worden opgedragen aan Jan Joost ter Pelkwijk, die zoals uit bijgaand artikel blijkt, voor eigen gebruik een eerste aanzet tot een veldgids voor de vogels van Suriname heeft gegeven. Bij de Stichting Vrienden Natuurbehoud Suriname (e-mail: vriendennatuurbehoudsuriname@kpnmail.nl) zijn bovengenoemde checklist en de door Arie Spaans geschreven 'Kustvogels van Suriname' uit 2003 nog steeds verkrijgbaar.

Schetsblad met door Joost ter Pelkwijk met de hand ingekleurde pentekeningen (New York, februari/maart 1940) van Leljacana *Jacana jacana* en Anioema *Anhima cornuta* ('*Palamadea cornuta*'), toegevoegd tegenover pagina 228 van zijn exemplaar van 'De vogels van Guyana', deel I (bladspiegel 24 x 15,8 cm).

na het jaar Suriname in de Verenigde Staten een carrière op te bouwen, waar de kansen voor biologen zowel financieel als wetenschappelijk beter waren dan in Nederland. Hij achtte het namelijk tegenover zijn promotor Boschma en het museum in Leiden onjuist om af te zien van Suriname. Als de toestand in het door de economische crisis geteisterde Nederland na het jaar Suriname verbeterd zou zijn, wilde hij naar Nederland terugkeren om in korte tijd te promoveren en dan eventueel weer naar de Verenigde Staten te gaan.

De bezetting door Duitsland van Denemarken en Noorwegen op 10 april 1940 maakte diepe indruk op Joost. Hij realiseerde zich hoe precair zijn eigen situatie was onder de toenemende oorlogsdreiging. Dit deed hem besluiten om, als het in Europa mis zou gaan, in de Verenigde Staten zijn toekomst te zoeken en het Amerikaans staatsburgerschap aan te vragen.

Doordat het Vollenhovenfonds de toegezegde 750 gulden vanwege de oorlogsdreiging niet overmaakte zat hij krap bij kas. Als bijverdienste schreef hij daarom artikelen voor tijdschriften in Nederland en tekende hij

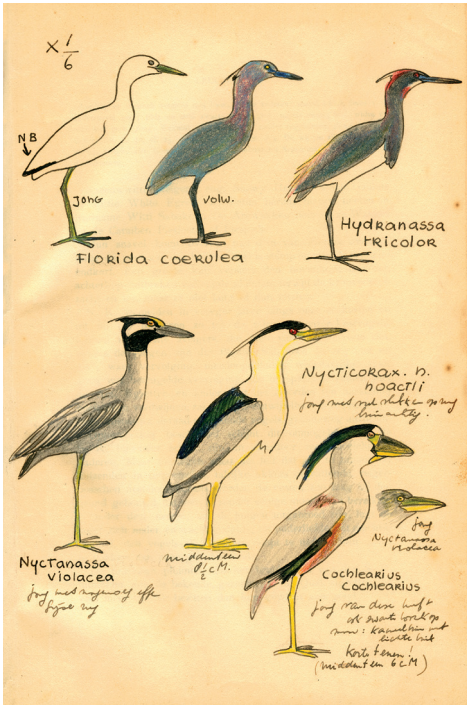
illustraties bij publicaties van Amerikaanse vakgenoten. Zijn zuster Lies zorgde voor plaatsing van zijn artikelen, onder andere in: 'In Weer en Wind', 'Toeristenkampioen' en 'Het Vaderland'. Het geld dat dit opleverde, maakte zij over naar Amerika.

In de tweede helft van april bezocht hij nog vanuit New York: Washington, Philadelphia en Princeton om contacten te leggen met biologen van universiteiten en om natuurmusea te bezoeken. Omstreeks 6 mei vertrok hij per Greyhound bus naar Chicago.

Illegaal in de Verenigde Staten

Wat zocht Joost in Chicago? Zijn doelen waren het Museum of Natural History en de universiteit om daar onderzoeksmethoden te bestuderen. De Universiteit van Chicago gold destijds als de beste plek voor zoölogie in de Verenigde Staten. Hij had twee contactpersonen: Margaret Morse Nice (1883-1974), een bekende ornitholoog/oecoloog, en dr. W.C. Allee, het hoofd van het Department of Zoology van de Universiteit van Chicago. Op 9 mei 1940 kwam hij aan bij Margaret Nice, die hem onder haar hoede nam. Twee dagen later hoorde hij van de Duitse inval in Nederland. De bezetting van Nederland veranderde de situatie voor Joost dramatisch. Voorlopig waren de Verenigde Staten nog neutraal, maar alle verbindingen met Nederland waren verbroken. Zijn reisvisum voor de Verenigde Staten liep in mei af. Zou hij een permanente verblijfsvergunning krijgen? Kon zijn verzamelmreis doorgaan zonder geld uit Nederland en zou hij met het verzamelde materiaal terug kunnen keren naar Leiden om te promoveren? Het laatste bericht van zijn familie was van 5 mei. Pas op 29 juni zou hem per post weer bericht uit Nederland bereiken.

Gedurende de weken waarin hij bij Margaret Nice logeerde deden zij samen onderzoek aan de Zangors *Melospiza melodia*, waaruit twee artikelen voortkwamen: 'Anting by the Song Sparrow' in *The Auk* van oktober 1940 en 'Enemy recognition by the Song Sparrow' in *The Auk* van april 1941. Met Margaret Nice maakte hij een plan om in Chicago te blijven en zijn Master's degree daar te halen als het Surinameplan niet door zou kunnen gaan. Eind mei 1940 stelde de zoölogische faculteit hem hiervoor een Ridgeway Fellowship beschikbaar. Met dr. Allee kwam hij overeen een onderzoek te doen naar het gedrag van vissen als voortzetting van zijn onderzoek naar Stekelbaarzen in Nederland onder Niko

Schetsblad met door Joost ter Pelkwijk met de hand ingekleurde pentekeningen (New York, februari/maart 1940) van Kleine Blauwe Reiger *Egretta caerulea* ('*Florida coerulea*'), Witbuikreiger *Egretta tricolor* ('*Hydranassa tricolor*'), Geelkrunkwak *Nyctanassa violacea*, Kwak *Nycticorax nycticorax* ('*Nycticorax nycticorax hoactli*') en Schuitbekreiger *Cochlearius cochlearius*, toegevoegd tegenover pagina 160 van zijn exemplaar van 'De vogels van Guyana', deel I (bladspiegel 24 x 15,8 cm).

Tinbergen. In de bundel 'The Tinbergen Legacy' (1991) wordt de bijdrage van Joost aan het vroege stekelbaarsonderzoek van cruciaal belang genoemd.

Door de aanstelling als bibliothecaris aan de universiteit kon hij voldoende bijverdienen om in zijn onderhoud te voorzien. Aan de Universiteit van Chicago trof hij een klimaat aan waarin hij zich volledig kon ontplooiën. Hij kwam er in aanraking met vakken die voor hem vrijwel nieuw waren, zoals endocrinologie en experimentele embryologie. Op 22 juni kwam bericht van Stahel dat hij om financiële en andere redenen geen gat meer zag in de komst van Joost naar Suriname. Na de bezetting van Nederland waren ook met Suriname alle verbindingen verbroken en was het onmogelijk voor vader Ter Pelkwijk om geld over te maken naar Paramaribo. Men vreesde in Suriname bovendien invallen door Duitse oorlogsschepen en verbreking van de scheepvaartverbindingen. Stahel raadde Joost aan voorlopig een baantje te zoeken en

in 1941 de situatie opnieuw te bezien. Op 29 juni kwam een brief met de instemming van Boschma om na zijn Master's in opdracht van Amerikaanse musea zijn Surinameplan uit te voeren en daarna in de Verenigde Staten te promoveren. Joost was echter illegaal in de Verenigde Staten en moest eerst een permanente verblijfsvergunning krijgen, anders kon hij niet meer terugkeren naar de Verenigde Staten.

Eind juni ontstond een nieuw probleem. Hij moest zich bij de Nederlandse consul laten registreren voor militaire dienst, zoals alle Nederlandse mannen in Engeland, Canada en de Verenigde Staten geboren tussen 1904 en 1921. Hij liep kans om naar een trainingskamp in Canada gestuurd te worden of naar het toenmalige Nederlands Indië voor het KNIL. Als overtuigd pacifist kwam hij hierdoor in grote gewetensnood. Het enige dat hem van militaire dienst kon redden was formele immigratie naar de Verenigde Staten. Zijn aanvraag bleef echter onbeantwoord door de overbelasting van de immigratiedienst met joodse en andere vluchtelingen uit Europa. Joost zette zijn studie voort zolang het nog kon. Daarnaast publiceerde hij geregeld in Amerikaanse wetenschappelijke tijdschriften zoals *The Chicago Naturalist* ('Birds of a Hungarian Lake', 'In Search of a Reed Bunting'), *Bird-Banding* ('Fowling in Holland'), *Audubon Bulletin* ('Golden Orioles') en *The Auk* (zie boven).

Omdat een permanent visum voor de Verenigde Staten uitbleef, kwam de oproep voor actieve militaire dienst steeds dichterbij. Als uitweg solliciteerde hij naar een plaats als visserijbioloog (in dienst van de voedselvoorziening) aan het Laboratorium voor het Onderzoek der Zee te Batavia (nu Jakarta). Hij was op dit idee gebracht door een brief van Luuk Tinbergen. De kist met zijn uitrusting liet hij uit Paramaribo terugsturen naar de Verenigde Staten. Op 23 oktober ontving hij uit Batavia zijn aanstelling als dierkundige 2^e klasse. Tevens kreeg hij de opdracht om vóór zijn vertrek naar Indië gedurende november en december 1940 Californische zeevisserij-instituten te bezoeken en rapport uit te brengen over de gebruikte visserijmethoden. Hij bezocht tien visserij-instituten, onder andere in San Francisco, Monterey, Santa Barbara en San Diego. Zijn verslag hierover werd belangrijk genoeg gevonden om te worden gepubliceerd als: 'Verslag over visscherij en visscherijonderzoek aan de Westkust van

Noord-Amerika', Batavia, 1941. Zijn vertrek naar Nederlands Indië betekende echter niet dat hij zijn Surinameplan opgaf, de 'vogelgids voor Suriname' ging mee in zijn bagage.

Het einde in Indië

Van de trip door het westen van de Verenigde Staten, de bootreis over de Pacific naar Nederlands Indië en zijn reizen door de archipel is een fotoalbum bewaard gebleven. Op 8 januari 1941 vertrok Joost met z'n hond Joekie, een chowchow die hij eerst moest laten scheren, uit San Francisco om via Hawai, Manila op de Filipijnen en Singapore naar Batavia te varen, waar hij 13 februari 1941 aankwam.

Het werk bij het Laboratorium voor Onderzoek der Zee hield drie zaken in, toegelicht door dr. J. Westenberg: onderzoek naar nieuwe visgronden in de hele archipel, laboratoriumwerk en oecologisch onderzoek. Joost ontmoette er diverse Leidse bekenden die

hem verder wegwijs maakten en meenamen op autoritten naar de bergen rond Buitenzorg (nu Bogor). Zijn 'Indisch dagboek' van januari tot half april 1941 kennen wij dankzij een samenvatting door mevrouw Roely ter Pelkwijk. Uit de periode tot januari 1942 zijn er brieven bewaard van Joost aan zijn Amerikaanse vrienden. Hij was vastbesloten later naar Amerika terug te keren.

Eind februari 1941 betrok Joost een huisje in de buitenwijk Menting bij Batavia. In 1941 maakte Joost minstens vijf onderzoeksreizen. De wateren voor West-Borneo werden in maart 1941 bezocht en daarna tot begin april de kust van Midden-Java. Half juli werd Joost opgeroepen voor een officiersopleiding bij de marine in Soerabaja. Zijn dagboek uit die tijd met humoristische schetsen is verloren gegaan. Begin augustus kreeg hij als kwartiermeester (korporaal) in verband met zijn werk voor de zeevisserij buitengewoon verlof. In september 1941 bezocht Joost Celebes

Schetsblad met door Joost ter Pelkwijk met de hand ingekleurde pentekeningen (New York, februari/maart 1940) van Muskietkolibrie *Chrysolampis moschitus* ('*Chrysolampis moschitus*'), Topaaskolibrie *Topaza pella*, Zwartoorfeeënkolibrie *Heliathrix aurita* ('*Heliathrix aurita*'), Amethystboself *Calliphlox amethystina*, Gekuiifde Koketkolibrie *Lophornis ornata* en Vlagstaartkolibrie *Discosura longicauda* ('*Discosura longicauda*'), toegevoegd tegenover pagina 132 van zijn exemplaar van 'De vogels van Guyana', deel II (bladspiegel 24 x 15,8 cm).

Joost ter Pelkwijk.

en de Floreszee, in november Oost-Java met Madoera en Bali. Hij schreef een uitvoerig rapport over de aasvisserij en tonijnvangst in de Minahassa. De laatste reizen in december 1941 en januari 1942 gingen naar Zuid-Sumatra met als doel de visaanvoer naar Java te intensiveren.

Aan zijn Hollandse familie en zijn vrienden in de Verenigde Staten, zoals Margaret Nice en Joe Hickey, schreef Joost lange brieven met enthousiaste verhalen over vogels en vissen, verlicht met rake schetsen. Zijn Amerikaanse vrienden neemt hij als 't ware mee op een fietstocht vroeg in de morgen en beschrijft de vogels van de rijstvelden, visvijvers, de mangroves buiten Batavia en ook de trekvogels uit Azië en Australië. Een oorlog met Japan dreigde en aan zijn familie schreef hij op 16 april 1941 de profetische woorden: 'Whatever happens I will be grateful that I have had an opportunity to see so much of this beautiful world'.

In mei 1941 was Joost betrokken bij de oprichting van 'De Ornithologische Vereeniging in Nederlandsch-Indië', die het tijdschrift 'Irena' uitgaf, waarvan slechts één aflevering in november 1941 is verschenen. Er is ook sprake van een boekje met veldkenmerken van Javaanse vogels, maar dat is nooit gepubliceerd. Het manuscript is verloren gegaan. Het was opnieuw een middel om anderen enthousiast te maken voor vogels.

In februari 1942 naderden de Japanners en werd Joost in actieve dienst opgeroepen. Net als eerder bij Kees Hana in Voorschoten en bij Margaret Nice in Chicago gaf Joost op 24 februari persoonlijke bezittingen in bewaring

bij zijn oudere collega dr. J. Reuter. Buitengaats voltrok zich de Slag op de Java-zee, waarbij het Nederlandse eskader op 27 en 28 februari ten onder ging. De dag erop landden de Japanners op Java. Tien officieren wilden uit de haven van Tandjong Priok met de hulpmijnenveger Endeh uitwijken naar Australië en zochten een bemanning van veertien vrijwilligers. Joost was niet gebonden, avontuurlijk en zeer op z'n vrijheid gesteld. Hij nam bewust de moedige beslissing op te stappen, terwijl de kans op succes slechts vijf procent werd geacht.

Aan het einde van de middag op zondag 1 maart 1942 vertrok de Endeh ondanks de volle maan. Eén van de commandanten was kapitein-luitenant ter zee jhr. J.F.W. de Jong van Beek en Donk. Van deze overste De Jong heeft de vader van Joost in 1946 het verhaal van de ondergang van de Endeh te horen gekregen. Joost vond werk in de kombuis waar hij een hutspot maakte die hij met kwistige hand uitdeelde. Die nacht sliep kwartiermeester Ter Pelkwijk met een reddingvest aan dek. Tegen de ochtend van maandag 2 maart om 4:30 uur voer de Endeh halverwege Java en het eiland Billiton, toen twee Japanse torpedobootjagers het schip aanvielen. Reeds bij het eerste kanonschot werd Jan Joost ter Pelkwijk getroffen: 'het leven was aanstands geweken'. Tegen acht uur is de Endeh na een beschieting door een Japans vliegdekschip gezonken. De overste: 'Het was een schitterende mooie ochtend met lichte deining'. Dat was dus het laatste dat Joost zag van 'deze mooie wereld'. Op zondag 8 maart 1942 capituleerde Nederlands Indië.

De 'vogelgids' voor Suriname naar Nederland

Eind 1945 drong in Nederland het nieuws door dat Jan Joost ter Pelkwijk niet meer in leven was, of zou hij zich wellicht nog ergens op een eiland schuilhouden? Op 9 januari 1946 schrijft dr. J. Reuter, teruggekeerd uit krijgsgevangenschap, aan de familie in Nederland over het sneuvelen van Joost, die dan al vier jaar vermist is, en over zijn achtergelaten bezittingen.

Uit de correspondentie van Lies ter Pelkwijk en Margaret Nice weten we wat ermee gebeurde. Begin maart 1947 kwamen twee kisten aan in Utrecht met kleding, boeken, papieren, foto's, oud Chinees porselein en een wajangpop. Later dat voorjaar arriveerde nog een koffer, die was opgestuurd door Joop ter

Pelkwijk, een jongere broer die op 25 september 1947 tijdens een actie van de 7 December Divisie eveneens in Indië sneuvelde! Lies ter Pelkwijk bewaarde alle papieren van Joost zoals zijn natuurdagboeken, brieven, tekeningen, scripties, overdrukken van zijn artikelen en officiële documenten in deze bruine koffer met zijn initialen TP. De door vrienden in Amerika teruggegeven brieven kwamen daarbij. Een aantal tekeningen van Joost bleef bij Niko Tinbergen, die ze voor publicaties gebruikte. De 'koffer van Pelk' werd slechts aan enkelen getoond. In 1988 zorgde Lies met hulp van haar jongere nicht Roely voor een gestencilde uitgave van het Groenland-dagboek. Na het overlijden van Lies Gorter ter Pelkwijk werd de koffer in 2003 overgedragen aan de Heimans en Thijsse Stichting in Amsterdam.

De twee boeken over de vogels van Suriname waren ook teruggekomen uit Batavia. Door de ingeplakte 71 tekenvellen met de tekeningen van ruim 350 vogels zaten de boeken vermoedelijk los in de band. Omstreeks 1950 zijn ze geschonken aan de Rijksuniversiteit Utrecht, waarvan burgemeester mr. dr. G.A.W. ter Pelkwijk toen president-curator was. De boeken kwamen terecht in de bibliotheek van het Zoologisch Laboratorium en zijn toen waarschijnlijk opnieuw ingebonden. In 1970 werd deze bibliotheek 'opgeschoond' en zijn de boeken bij toeval terechtgekomen bij prof. dr. Rob Visser van het Instituut voor de Geschiedenis en Grondslagen van de Wetenschap en Natuurwetenschappen in Utrecht. Dankzij bemiddeling van dr. Aldo Voûte zijn de twee delen van de gebroeders Penard in 2006 overgedragen aan de Heimans en Thijsse Stichting. Ze staan niet in de bibliotheek,

■ F. Beekman, Burgemeester Patijnlaan 408, 2585 BV Den Haag, (070) 354 80 06, e-mail: frans.beekman@planet.nl & W.F. Renaud, Hagemanswei 29, 6843 XJ Arnhem, (026) 381 48 30, e-mail: w.f.renaud@kpnmail.nl.

LITERATUUR:

Baerends, G.P. (1991): Early ethology: growing from Dutch roots. In: Dawkins, M.S. et al. (red.), *The Tinbergen Legacy*, p. 1-17. Chapman & Hall, London.

Morse Nice, M. (1979): Research is a passion with me, p. 220-232. Consolidated Amethyst Communications, Toronto.

Pelkwijk, J.J. ter (1948): Deze mooie wereld (voorwoord N. Tinbergen). Ploegsma, Amsterdam.

Peterson, R.T. (1957): The bird watcher's anthology, p. 247-251. Bonanza Books, New York.

Strijbos, J.P. (1976): Vogelvrij: mensen en tijden die ik gekend heb, p. 119-122. Schuyt, Haarlem.

Voous, K.H. (1995): In de ban van vogels, p. 75-77 en 394-399. Scheffers, Utrecht.

Pentekening van een Koningseider *Somateria spectabilis* bij Long Island (New York), winter 1940 door Joost ter Pelkwijk. Deze afbeelding is gedeeltelijk in stippeltechniek gemaakt. Over deze waarneming schreef hij in een brief aan Luuk Tinbergen op 19 mei 1940. Het origineel is onderdeel van de Verzameling Jan Joost ter Pelkwijk die is ondergebracht bij de Heimans & Thijsse Stichting te Amsterdam

maar worden bewaard bij de 'Verzameling J.J. ter Pelkwijk'. De tekenvellen hebben wat geleden door het verblijf in de tropen, maar laten nog steeds de frisse kleuren zien die Joost met kleurpotlood heeft aangebracht. Hij gaf daarmee de boeken een modern aanzien.

Wij danken de Heimans en Thijsse Stichting te Amsterdam voor het raadplegen van de 'Verzameling J.J. ter Pelkwijk' en Naturalis in Leiden voor het raadplegen van het 'Archief Jan Joost ter Pelkwijkfonds, correspondentie 1939-'57'. Arie Spaans bedanken wij voor zijn hulp met de actuele vogelnamen van Suriname en voor zijn adviezen bij de totstandkoming van dit artikel. Tijs Tinbergen danken wij voor inzage in de brief van Joost ter Pelkwijk d.d. 19 mei 1940 aan zijn vader Luuk Tinbergen.